

1956 ÅRS NORDENFRIMÄRKEN

av Bo Isacsson

På Nordens dag den 30 oktober 1956 gavs i de fem nordiska länderna ut en serie frimärken med gemensamt motiv, fem flygande svanar. Frimärkena emitterades »för att understryka nordisk samhörighet och betydelsen av nordiskt samarbete på skilda områden». De utgjorde resultatet av årslånga förberedelser och ett ingående samarbete mellan de nordiska postförvaltningarna.

Förslaget om frimärkenas emitterande framfördes av föreningarna *Norden*, vilka har som sin enda uppgift att främja olika former av nordiskt samarbete. Föreningarna Norden bildades strax efter första världskriget: I Danmark, Norge och Sverige 1919, på Island 1922 och i Finland 1924. Sedan 1951 finns en förening också på Färöarna. Genom att föreningarna grundades av och kunde påräkna stöd från regeringsledamöter, politiker, ledare för näringslivet och andra inflytelserika personer fick föreningarna Nordens initiativ och förslag redan från början en ganska stor betydelse och har i flera fall lett till viktiga praktiska resultat. 1965 slöts de sex föreningarna samman till en federation efter att tidigare ha varit helt självständiga.

Sedan 1936 firas på föreningarna Nordens initiativ en särskild *Nordens dag* i samarbete med massmedia, skolor etc. Dagen återkommer vart femte år och har förutom 1936 avhållits 1951, 1956, 1961 och 1966.

Varje år samlas representanter för de olika landsföreningarna till ett *delegerademöte*. Dessa möten hade under den tid som här är aktuell ingen formell beslutanderätt utan de fattade besluten utformades som rekommendationer, som huvudstyrelsen för respektive förening hade att ta ställning till.

Alla frågor om Nordenfrimärkena, val av teckning, färger, tryckmetod etc., behandlades av *Nordiska postkonferensen*, beslutande organ för *Nordiska Postföreningen*. Nordiska Postföreningen, till vilken alla de nordiska ländernas postförvaltningar är anslutna, räknar sitt ursprung till 1869, då ömsesidiga avtal om enhetliga bestämmelser i den inbördes postutväxlingen slöts mellan Danmark, Norge och Sverige. Avtalen gällde till en början inte Finland och Island. Dessa länder ingick liknande avtal 1922 respektive 1935. Sedermera har avtalen sammanfattats i ett enda dokument (1935) och namnet Nordiska Postföreningen officiellt antagits (1946). Benämningen Nordiska Postunionen förekom dock inofficiellt redan på 1870-talet.

Det viktigaste resultatet av Nordiska Postföreningens arbete har blivit enhetliga postavgifter inom Norden, vilka i regel är lägre än motsvarande internationella avgifter. För en tid stadgade överenskommelserna *samma* avgifter i alla länderna för de vanligaste försändelselagen. Denna princip har numera ändrats så att de inrikes portona tillämpas vid internordisk trafik.

Föreningarna Nordens förslag 1950—51

Idén om en serie nordiska frimärken med gemensamt motiv kom från den finska föreningen *Pohjola-Norden*. Som initiativtagare står senator *Leo Ernrooth*, som närmare utvecklade den finska idén vid föreningarna Nordens delegerademöte i Reykjavík i början av augusti 1949. Redan vid detta möte bestämdes att som motiv borde föreslås fem flygande svanar med Nordens karta som bakgrund. Svanmotivet föreslogs av förlagsdirektör *Harald Grieg*, Norge, som också fann gehör för sitt förslag att märkena skulle uppmärksamma föreningarna Nordens 30-årsjubileum, som firades 1949.

Underligt nog tillställdes de fem nordiska postförvaltningarna inget samlat förslag i frågan förrän under senare delen av 1950 och i början av 1951 efter det att frågan på nytt diskuterats vid föreningarna Nordens delegerademöte 1950. Denna samlade framställan till vart och ett av de fem postverken innehöll samma förslag som föreningarna Norden kom fram till 1949 dock med den ändringen att man nu ville ha frimärkena utgivna på Nordens dag den 29 september 1951. Skrivelserna gjorde att frågan togs upp på dagordningen för Nordiska postkonferensen 1951.

Nordiska postkonferenserna 1949—54

Första gången frågan om utgivning av nordiska frimärken med samma motiv dryftades var vid Nordiska postkonferensen i Stockholm i mars 1949. Från Danmark förelåg ett förslag om att de vid denna tidpunkt

aktuella frimärkena till Världspostföreningens 75-årsjubileum skulle få gemensamt motiv i de nordiska länderna. Det visade sig emellertid att de enskilda ländernas förberedelsearbete redan förts så långt att förslaget var ogenomförbart. Förslaget föranledde därför inget beslut. Konferensen uttalade i stället som sin mening att frågan inte lämnades obeaktad i framtida liknande sammanhang.

Det första förslaget om ett samnordiskt frimärke, som gav praktiskt resultat, behandlades vid Nordiska postkonferensen i Oslo i slutet av april 1952. Man behandlade en framställan från Cancerföreningen i Finland r.f. om utgivande i alla de nordiska länderna av ett frimärke med tillägg till förmån för cancers bekämpande. Förslaget, som förmedlades av den norska Landsforeningen mot Kreft och inte förutsatte något gemensamt motiv, föranledde inget beslut utan de enskilda länderna fick fritt handla i frågan. Endast i Norge utgavs (den 1 juni 1953) ett frimärke för det åsyftade ändamålet.

Föreningarna Nordens skrivelser om nordenfrimärken diskuterades första gången vid Nordiska postkonferensen i Köpenhamn i mars 1951. Man konstaterade att frimärkena inte skulle kunna bli färdigställda redan till hösten. Efter en ingående debatt, där flera förslag framfördes, som senare kom att genomföras, sköt man upp frågans vidare behandling till nästa konferens. Denna hölls i Finland redan i slutet av juni 1951 och vid konferensen fastställdes närmare bestämmelser om motiv, valörer m.m. *Speciellt betonades att, då frimärkena inte kunde utges på Nordens dag 1951, det inte längre var frågan om ett speciellt frimärke för föreningarna Norden utan ett nordiskt frimärke utgivet av de fem poststyrelserna i Nordiska Postföreningen.* Vidare ansåg man, med tanke på frimärkenas ringa storlek, det lämpligt att slopa kartbilden som bakgrund till de fem svanarna. Konferensen fastställde slutligen som sitt beslut följande punkter gällande de planerade nordenfrimärkena:

- 1) Motivet skulle utgöras endast av fem flygande svanar, symboliserande de fem nordiska länderna.
- 2) Varje poststyrelse skulle utse en konstnär att göra ett förslag. Varje konstnär skulle göra förslag till frimärken för samtliga fem länder med deras respektive namn och valörsiffror. Nästa Nordiska postkonferens fick sedan välja bland dessa fem förslag.
- 3) Samtliga länders frimärken skulle tryckas genom svenska poststyrelsens försorg; frimärkena kunde levereras i ark eller rullar enligt vederbörande lands önskan.

- 4) Varje land skulle meddela svenska poststyrelsen hur stor upplaga som önskades tryckt; upplagan ansågs inte böra överstiga en fjärdedel av årsförbrukningen.
- 5) Frågan om valörerna skulle tills vidare lämnas öppen; konstnärernas förslag skulle emellertid utföras i endast en valör för varje land, nämligen för inrikes brevporto i lägsta viktsklassen.
- 6) Frimärkenas dimensioner skulle vara något större än det svenska normalformatet (18,5×20,5 mm); uppgift om det exakta formatet skulle snarast möjligt av svenska poststyrelsen meddelas övriga poststyrelser.

Nästa postkonferens hölls i Oslo i slutet av april 1952. Vid denna diskuterades huvudsakligen frågor inför världspostkonferensen i Brüssel senare under året. Ett par förslagsskisser från Danmark uppvisades medan övriga länder ännu inte var färdiga. Därför beslöts att förslagsteckningarna skulle föreligga färdiga till nästa konferens, som skulle hållas i Reykjavík i juli 1953.

Vid Reykjavík-konferensen förelåg förslagsteckningarna från Danmark, Island, Norge och Sverige. Man enades om att varje lands förslag skulle sändas till svenska poststyrelsen, som skulle låta förminska utkusten till frimärksstorlek. De skulle tryckas i boktryck i små ark med alla de fem versionerna av varje teckning sammanfattade i samma ark. Dessa *essayark* skulle sedan sändas vidare till övriga poststyrelser för bedömning. Arken färdigställdes i god tid till den nästkommande postkonferensen, som samlades i Köpenhamn i slutet av september 1954. Av outredd anledning var essayarken tryckta i offset i stället för boktryck.

I Sverige sammankallades postverkets konstråd den 8 september 1954. Rådet bestod vid denna tidpunkt bl.a. av professor Olle Hjortzberg och filosofie doktor E. Wettergren. Efter en ingående granskning av förslagen förordades det danska, som på grund av teckningens naturalistiska utförande ansågs vara att föredra framför de andra.

Vid Köpenhamns-konferensen 1954 kunde man så äntligen enas om en teckning till nordenfrimärkena. Konferensen förelades essayarken av de danska, finska, norska och svenska förslagen. Det isländska förslaget (i endast två versioner) hade sänts till Stockholm så sent att provtryck inte hade hunnit färdigställas, varför det presenterades i form av fotografier. Det danska förslaget förordades av Finland, Norge och Sverige.

Konferensen beslöt att nordenfrimärkena, i enlighet med majoritetens uppfattning, snarast skulle utges i enlighet med den danska teckningen. Frimärkena skulle emitteras i två valörer för varje land motsvarande portot

för inrikes och utrikes brev i lägsta viktsklassen. Märkena skulle tryckas i röd resp. blå färg. Eftersom de ifrågavarande portona i Finland var desamma skulle det röda finska märkets valör utgöra portot för postkort.

Från svensk sida redogjordes sedan för de problem som var förknippade med frimärkenas tryckning och tillverkning. Om frimärkena trycktes i stålgravyrtryck i två valörer per land skulle graveringen ta 8 månader. Graveringen kunde inte påbörjas förrän i augusti 1955 på grund av belastningen från det svenska frimärksprogrammet för 1955, som var ganska omfattande. Framärkena kunde i så fall väntas föreligga färdiga tidigast i maj 1956. Det fanns möjligheter att leverera märkena såväl i rullar om 100 st som i ark om 50 st. *Då en tillverkning av häften skulle medföra ytterligare tandningsvarianter ville man från svensk sida inte rekommendera att frimärkena framställdes i häften.* En sund inställning, som man gärna skulle vilja se i praktiken även senare.

Konferensen enades därefter om att frimärkena skulle tryckas i stålgravyrtryck och att svenska postverket skulle tillskrivas av övriga länder angående storleken av den upplaga, som skulle tryckas och om man önskade frimärkena i rullar eller ark.

Det beslöts också att varje postförvaltning skulle utbetala ett honorar av en storleksordning som var vanlig i resp. land till den danske konstnären, som var Viggo Bang. Härigenom överfördes alla rättigheter till teckningen till resp. lands postverk.

Slutligen bestämdes att varje postförvaltning var för sig skulle anmäla frimärkena till Världspostföreningens byrå i Bern. Detta skulle emellertid ske på en och samma dag.

Föreningarna Nordens delegerademöte 1955

1955 års delegerademöte med föreningarna Norden hölls i Reykjavík sista veckan i augusti. Vid mötet debatterades bl.a. frågan om att Nordens dag åter skulle firas 1956. I detta sammanhang framförde den danske delegaten, direktör *Frantz Wendt*, ett förslag om att nordenfrimärkena borde utges denna dag. Den isländske generaldirektören för post- och telegrafväsendet deltog i mötet och trodde att en sådan framskjutning av utgivningen var möjlig.

Nordisk postsammankomst och Nordiska postkonferensen 1956

Den 15 juni 1956 hölls i Göteborg en nordisk postsammankomst. Vid denna uppvisades ett antal färgprover till nordenfrimärkena. Framärkenas tecknare, konstnären Viggo Bang, och ledamoten av svenska postverkets konstråd, professor Olle Hjortzberg, hade i förväg beretts tillfälle att granska färgproverna, och välja ut de färger de ansåg vara de bästa.

Norskt frimärke med tillägg för cancerns bekämpande utgivet 1953. Liknande frimärken föreslogs 1952 utgivna i samtliga nordiska länder.

Affisch av den danske konstnären Aage Lund 1936. Ursprungligt motivförslag för nordensfrimärkena 1951.

Viggo Bangs segrande teckning (lavering).

Den av Hjortzberg förordade röda och den av Bang föreslagna blå färgen godkändes. Färgproverna var tryckta med tryckcylindern för Sveriges 25-öresvalör. Varje postförvaltning skulle tillställas 10 ex. av vardera provtrycket i de godkända färgerna.

Beträffande frimärkenas utgivningsdag beslöt man att tillmötesgå föreningarna Nordens framställning och utge frimärkena på Nordens dag den 30 oktober 1956.

Vid Nordiska postkonferensen, som hölls i Helsingfors i mitten av september 1956, uppvisades provexemplar av de färdiga frimärkena. Det framhölls från svensk sida att märkenas nyanser skiljde sig något från de i Göteborg fastställda färgerna. Detta berodde huvudsakligen på omöjligheten att erhålla vissa färgstoffer. Nyansskillnaderna var dock obetydliga.

Vid konferensen fastställdes också lydelsen av den gemensamma kommuniké som skulle publiceras om frimärkena. Särskilt ville man betona skillnaden mellan de s.k. Europamärkena, som samma år för första gången utgivits av kol- och stålunionens medlemsländer, och nordenfrimärkena. De senare trycktes i motsats till de förra vid samma tryckeri och med användande av samma tryckmetod.

Till kommunikétext fanns fyra förslag, däribland ett från svenska föreningen Norden. Den antagna kommunikén, som offentligjordes samtidigt i de fem länderna den 1 oktober 1956, har följande lydelse:

»För att understryka nordisk samhörighet och betydelsen av nordiskt samarbete på skilda områden ger Nordens fem postverk på Nordens dag den 30 oktober 1956 ut särskilda frimärken med samma frimärksbild.

Frimärksbilden, fem flygande svanar, anknyter till Hans Hartvig Seedorff Pedersens dikt »Svanerne fra Norden».

Teckningen till frimärkena har utförts av konstnären Viggo Bang, graveringen av frimärksgravören Sven Ewert. Alla frimärkena har framställts vid samma tryckeri.

Varje land utger frimärkena med två värden. Det ena motsvarar portot för inrikes brev i första viktsatsen och det andra portot för utrikes brev i första viktsatsen. Av de finska frimärkena motsvarar dock det ena portot för postkort och det andra portot för brev i första viktsatsen. Färgen är röd resp. blå. Märkenas bildyta är 27,25 mm i bredd och 20,5 mm i höjd.»

Bildmotivet och dess bakgrund

Frimärkenas motiv, de fem flygande svanarna, en för varje nordiskt land, som symbol för nordiskt samarbete, går tillbaka till firandet av den första Nordens dag den 27 oktober 1936. Till denna nordiska manifestation hade den danske diktaren *Hans Hartvig Seedorff Pedersen* skrivit en dikt, »Svanerne fra Norden», från vilken motivet med de fem svanarna således har hämtats.

Dikten inspirerade den danske tecknaren *Aage Lund* till en propagandaffisch som färdigställdes till samma tillfälle. Motivet är silhuettbilder av fem flygande svanar över Nordens karta.

Av allt att döma måste det vara denna affisch den norske delegaten tänkte på, då han framförde sitt motivförslag vid föreningarna Nordens delegerademöte 1949. Affischen användes nämligen sedan 1936 under en lång följd av år av de norska och danska föreningarna Norden i den nordiska propagandans tjänst. Samma svanbild finns också på de nålmärken med texten »NORDEN» överst som såldes med anledning av Nordens dag 1951.

Teckningsförslag och förslagsteckningar. Essayark

Förutom de genom postverkens försorg utförda förslagsteckningarna finns det ett par andra teckningsförslag värda ett omnämnande.

Det första förslaget framfördes som tidigare nämnts av föreningarna Norden och utgjordes av Aage Lunds stilfulla affischbild från år 1936. Motivet, de fem flygande svanarna, ansågs bra i och för sig men affischen borde naturligtvis omarbetas för användning på frimärken. Redan vid Nordiska postkonferensen i Köpenhamn 1951 framhölls att frimärkena inte

borde ha texten »Nordens dag», »Föreningen Norden» eller något liknande. Dessutom ansågs en kartbild olämplig som bakgrund och det stod av dessa orsaker ganska snart definitivt klart att affischen inte skulle kunna användas i sin ursprungliga utformning. Beslutet om en begränsad internordisk tävling medförde i sin tur att det skulle vara direkt olämpligt att i förväg binda sig vid en viss utformning av det fastställda motivet.

Ett andra teckningsförslag kom från Island och framlades av det isländska postverkets generaldirektör *Gudmundur Hliddal*. Till den sedvanliga julhälsningen som han sände sina nordiska kolleger 1951 fogades en reproduktion av en målning utförd av konstnären *Jón Stefánsson* med fem svanar i förgrunden och ett isländskt berglandskap i bakgrunden. Målningen var på sin tid Islands officiella gåva till dåvarande kronsprinsparet Fredrik och Ingrid vid deras bröllop 1935. Tanken var att målningen efter nödvändig omarbetning skulle kunna användas som frimärksbild till nordensfrimärkena. Detta visade sig dock omöjligt, bl.a. på grund av att bakgrunden inte passade för de övriga länderna.

Den danska förslagsteckningen är utförd av konstnären *Viggo Bang* och segrade sedermera i tävlingen. Förslaget var färdigt redan 1952. Valörerna anges endast med siffror.

Enligt egen uppgift har konstnären huvudsakligen använt sig av fotografier vid teckningens utarbetande. Som förebilder användes först knölsvanar men då dessa inte finns i Finland och Island byttes de ut mot sångsvanar. Särskild omsorg lades ned på att få svanarna att ligga korrekt i luften och i förhållande till varandra.

Den originalteckning (lavering), som användes vid graveringen saknar text och valörsiffror och torde ha utförts efter tävlingens avgörande.

Finlands förslag, som tecknades av den kända konstnärinnan fru *Signe Hammarsten-Jansson*, färdigställdes först 1954 och visades således inte upp vid den Nordiska postkonferensen 1953. De fem svanarna har alla tecknats lika och flyger åt höger. De fem versionerna har alla samma valör, 25, med angivande av resp. myntslag: mk, aur och öre (øre).

Förslaget är avsett att utföras i ett mindre, mera kvadratisk format, vilket har sin förklaring i att arbetet utfördes relativt sent (konstnären fick tillgripa övertidsarbete för att bli färdig i tid). I tävlingsvillkoren anges att frimärkenas dimensioner skall vara »något större» än det svenska normalformatet (18,5 × 20,5 mm). I brådskan har man tydligen inte gett sig tid till att ta reda på det exakta formatet. Valörerna har på grund av tidsbristen inte heller angetts i överensstämmelse med tävlingsvillkoren.

Islands förslag, utförda av konstnären *Stefán Jónsson*, föreligger i två, något olika, versioner båda med fem flygande sångsvanar ordnade i två rader med tre fåglar överst och två under. I motsats till de andra länder-

Finlands förslagsteckning. Konstnär fru Signe Hammarsten-Jansson.

nas utkast har teckningar med de övriga ländernas namn och valörer inte gjorts. Inte heller essayark har tryckts, utan fotografier av teckningarna förelades vid bedömningen Nordiska postkonferensen i Köpenhamn 1954.

Den första teckningen har texten på två rader i motivets nedre högra hörn (valören, 1,75, längst till höger över landsnamnet). De tre övre fåglarna och den nedre vänstra har alla tecknats i det närmaste lika. Tillsammans med det faktum att de övre fåglarna tecknats flygande längs en rät linje gör att motivet verkar något schemabundet och stereotyp. På den andra teckningen finns texten nedtill på en rad. Svanarna är alla olika och inte längre så schablonmässigt placerade, vilket ger ett helt annat liv åt detta förslag, som enligt författarens mening tillhör de allra bästa som presenterades för Nordenfrimärkena 1956.

I Norge uppdrogs åt konstnären *Johs. Haukland* att utföra förslags-teckningar. Bilden visar silhuettbilderna av fem flygande svanar med utbredda vingar, vilka flyger snett uppåt vänster. Konstnären har av allt att döma använt sig av Aage Lunds förut nämnda affisch som förebild. Svanarna har tecknats mycket lika dem på affischen även om flera olikheter, bl.a. i näbben och vingarna, kan konstateras. Fåglarnas inbördes placering har ändrats och dessutom har hela svangruppen spegelvänts i förhållande till affischbildens.

Sveriges förslagsteckningar gjordes av konstnären *Mark Sylwan*. Teckningarna är i sju gångers förstoring i förhållande till frimärksbilden och hade inlämnats till dåvarande Generalpoststyrelsen före den 29 juni 1953

Finland: Förslagsteckningar av Signe Hammarsten-Jansson. Överst och i mitten utkast och arbetsritningar till ej antaget förslag, underst utkast till det förslag, som deltog i den internordiska tävlingen.

Íslands tvá förslagsteckningar utförda av Stefán Jónsson.

i överensstämmelse med de villkor tecknaren fick godkänna i samband med att han fick uppdraget. De fem svanarna har sammanförts till en grupp till vänster på teckningen och har tecknats alltför små för frimärksstorlek. Tydligen har konstnären tänkt sig att som bakgrund använda resp. lands flagga. Ätminstone finns konturerna till en svensk flagga på den för Sverige avsedda teckningen med svangruppen i korsets centrum. Tanken har dock inte fullföljts på de andra teckningarna.

Enligt beslut vid Nordiska postkonferensen i Reykjavík 1953 skulle förslagsteckningarna tryckas i frimärksstorlek i små ark, här kallade essayark, med de fem versionerna av varje förslag i samma ark. Essayarken trycktes i offset av svenska postverkets tryckeri i Ulvsunda (således inte av frimärkstryckeriet) troligtvis någon gång 1954. Arken är tandade (linjetand-

ning 11) och har formatet 11×7 eller 7×11 cm (Finland dock 7×10 cm). De trycktes i såväl röd som blå färg. Frimärksbilderna mäter ca 21×27 mm eller omvänt med små variationer. De finska förslagen är i storleken $20,5 \times 22$ mm. Arken har frimärksbilderna ordnade i sexblock (en frimärksruta är alltså alltid otryckt) med marginaler runt om. Varje ark har satts samman så att teckningen för resp. konstnärs eget land är den första och så att översta raden alltid har två bilder.

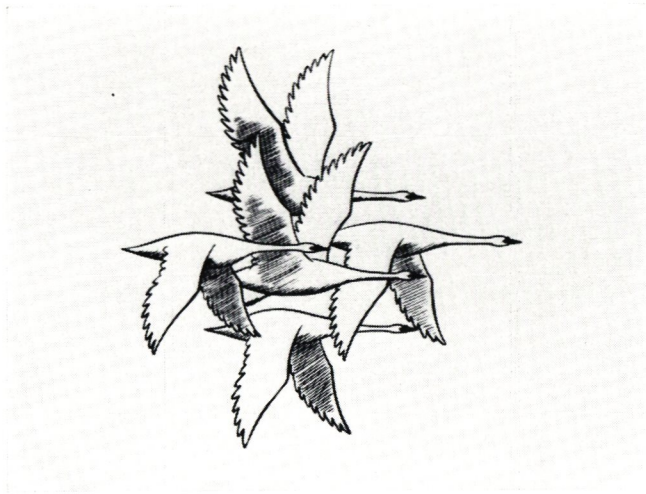

Förlagan till Norges förslagsteckning, Aage Lunds affisch 1936 (spegelvänd) t.v. och teckningen t.h. utförd av Johs. Haukland.

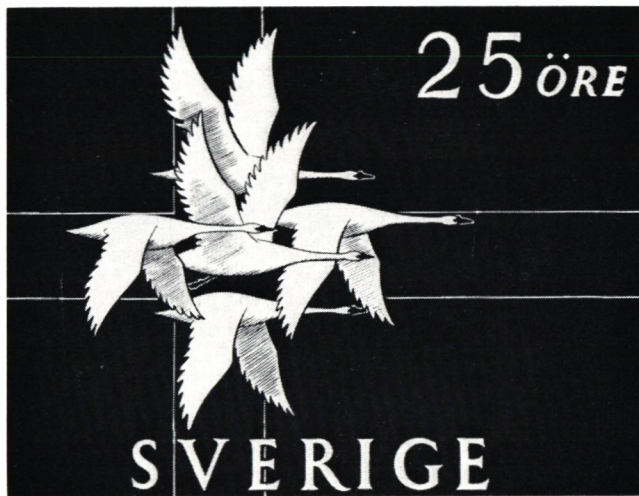
Gravering och tryckmaterial

Samtliga tio originalgravyrer till nordenfrimärkena (de trycktes i stålgravyrtryck) graverades av den svenske frimärksgravören Sven Ewert. Tillvägagångssättet var i korthet följande (jfr. Poststryttaren 1960).

På ett foto av originalteckningen ritade gravören upp begränsningslinjer för de olika skuggplanen. Linjemönstret ritsades tillsammans med bildens konturer in i en liten stålplatta med hjälp av pantograf. Sedan graverades svanbilden färdig för hand, varefter via en molett (överföringsrulle) bilden fördes över till nio andra stålplattor identiska med den första. Efter genomstickning av de överförda gravyrerna graverades de tio originalgravyrerna färdiga på sedvanligt sätt.

Mark Sylwans originalteckning av svanmotivet (utan text) som låg till grund för hans fem förslag till Nordenfrimärket 1956.

Sveriges förslagsteckning av konstnären Mark Sylwan.

Hela graveringsarbetet tog mellan fem och sex månader i anspråk, vilket motsvarar ca två veckor per gravyr. Eftersom graveringen påbörjades i april 1956 förelåg således inte alla gravyrerna färdiga förrän i september s.å. Arbetet skedde i nära samarbete med Viggo Bang. Ewert orienterade

Konstnären Viggo Bang, som ritat märket.

sig bl.a. noga om svanarnas anatomi, detta för att undvika felaktigheter t.ex. i vingarnas rörelser. Sven Ewert ansåg själv att Bangs lavering var mycket bra att arbeta efter.

Ned till, tätt under bilden, graverades tecknarens och gravörens namn in: Viggo Bang del(ineavit) — Sven Ewert sc(ulpsit) (V.B. har tecknat — S.E. har graverat). Denna detalj värderade Ewert högt eftersom han ansåg att frimärket i sin egenskap av ett litet konstverk borde vara signerat.

Vid graveringen modifierades frimärkenas text något i jämförelse med originalteckningarna (jfr. essayarket). Staplarnas tjocklek reducerades och i några fall ändrades också bokstävernars utseende. De största ändringarna gjordes i valörsiffrorna (särskilt 1 och 5). På de isländska frimärkena fick valörangivelsen ett helt nytt utförande i enlighet med de isländska myndigheternas önskan: I stället för 175 på originalteckningen anges valören med myntsorten KR utsatt på frimärkena.

Essayark med de fem versionerna av Danmarks förslagsteckning.

Essayark med de fem versionerna av Finlands förslagsteckning.

Essayark med de fem versionerna av Norges förslagsteckning.

Essayark med de fem versionerna av Sveriges förslagsteckning.

En annan detalj, som på sin tid väckte en viss uppmärksamhet, förtjänar att omnämnas: Hos de isländska frimärkena saknas accenten över I i Island. Denna omständighet diskuterades ingående av de isländska postmyndigheterna efter det att provtrycken översänts sommaren 1956. Dessa var svenska och liksom hos de övriga ländernas märken var valörsiffrorna anbragta alldeles ovanför landsnamnets vänstra del. Om accenten skulle tas med på de isländska märkena hade man två alternativ att välja mellan: Antingen att placera accenten över I-et med detta i samma storlek som övriga bokstäver (varigenom valörtextern måste flyttas uppåt) eller att förkorta I-et så att accenten fick plats. Inget av dessa alternativ godtogs. I det första fallet skulle de isländska märkena skilja sig från övriga länders på ett ofördelaktigt sätt och i det senare fallet skulle landsnamnet te sig något underligt genom att I-et skulle få en viss likhet med den lilla bokstaven i. Ytterligare förelåg en viss tidsbrist och man menade därför att det enda som kunde göras var att låta I-et stå som det var. Detta kunde dessutom inte anses som någon större synd eftersom språkbruket varit något vacklande. Republikens första frimärken utgivna 1944 saknar exempelvis accenten över I.

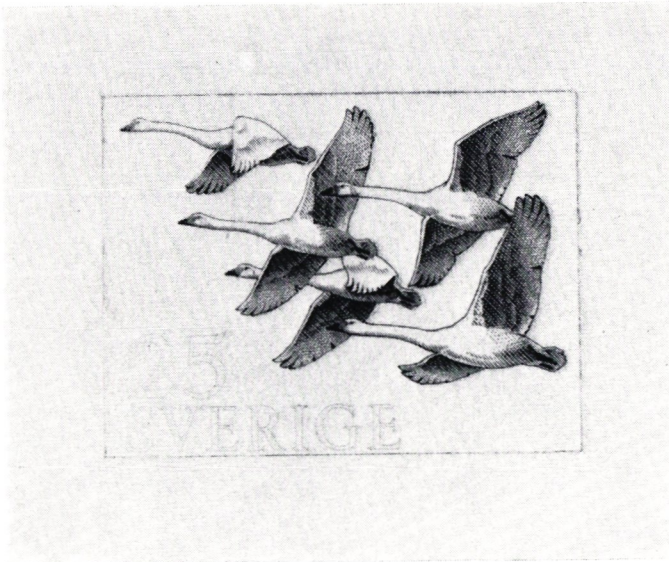
Frimärksgravyrerna är gjorda i storleken $27,25 \times 20,5$ mm motsvarande en storlek på de färdiga märkena av $31,25 \times 24,0$ mm.

Allteftersom gravyrerna färdigställdes begynte tillverkningen av tryckcylindrarna. Originalgravyrerna härdades och överfördes genom prägling på en molett. Med hjälp av denna präglades i sin tur frimärksbilderna in på tryckcylinderns yta, vilken var tillverkad av stål och på galvanisk väg överdragen med ett tunt skikt av koppar. Efter prägling och godkännande förkromades cylindern och var så färdig att användas till tryckning.

Av de svenska märkena, som tillverkades i rullar om 100 frimärken, rymde tryckcylindrarna vardera 240 frimärksbilder med tio bilder i höjd och 24 runt periferin. I övre och undre kanten instansades 7,5 mm höga strecksiffror »1» och »2» placerade 180° från varandra. För övriga länder präglades 150 märkesbilder in på vardera tryckcylindern ordnade i tre arkgrupper om vardera 50 (5×10) märken. Avståndet mellan två på varandra följande arkgrupper motsvarar därför längden av tre frimärken. Detta medförde att de färdigtryckta arken fick osedvanligt breda vertikala marginaler. Även dessa cylindrar försågs med strecksiffror, »1», »2» och »3», i övre och undre kanten (en för varje arkgrupp), placerade mitt över resp. under det mittersta kantmärket i resp. arkgrupp. I dessa cylindrar stansades dessutom in en 4 mm hög nolla i övre och undre kanten av arkgrupp 1 och 3 (längst till vänster resp. längst till höger utanför yttersta

Det första gravyravdraget. Graveringen av svanarna delvis påbörjad.

Gravyravdrag med svanarna färdiggraverade.

frimärket [på frimärksarken blir placeringen naturligtvis spegelvänd]). Alla dessa marginalinskriftioner tjänade till att underlätta tryckeripersonalens kontroll av de färdigpräglade tryckcylindrarna.

Tryckcylindrarnas diameter är 238 mm, längd 300 mm och tjocklek 17 mm. För mer ingående uppgifter om prägling m.m. hänvisas till facklitteraturen.

Tryckpressar. Provtryck. Upplagor

För tryckningen av nordensfrimärkena togs båda de vid svenska postverkets frimärkstryckeri befintliga tryckpressarna i anspråk. Dessa är avsedda för stålgravyrtryck i en färg och har levererats av firmorna Goebel A.G., Darmstadt (1936) och Winkler, Fallert & Co. (WIFAG), Bern (1948). Pressarna hade tillverkats så att samma tryckcylindrar passade till båda. De var försedda med plantandningsaggregat, som gör tre nedslag per cylindervarv och ger arktandning $12 \frac{4}{5} \times 12 \frac{1}{2}$. Vidare var pressarna försedda med bl.a. ett pagineringsverk, som förser pappersbanan med ett löpande femsiffrigt nummer i svart nedtill. De svenska märkenas marginaler

Gravören i färd med att färdigställa gravyren för Sveriges 25-öresvalör.

Den färdiga original gravyren (Sverige 25 öre).

påtrycktes ett sådant nummer två gånger per cylindervarv. Hos övriga länders märken i ark påtrycktes numret tre gånger per cylindervarv (ett nummer per karta, placerat över den undre strecksiffran på varje ark.) Numren var avsedda för kontroll av den tryckta upplagan.

Siffrorna i pagineringsnumret hade olika utformning hos de båda pressarna — 3 mm hög antikva hos Goebel- och 3,5 mm hög blockstil hos WIFAG-pressen. Detta möjliggör fastställandet av vilken press, som använts i varje särskilt fall. Några andra olikheter i tryckresultatet finns inte.

Papperet tillverkades färdiggummerat av AB Klippans Finpappersbruk och levererades i rullar med bredden 270 mm. Papperet är framställt av 5—10 % lump och resten cellulosa. Dessa vikt är 60 g/m² vartill kommer 25 g/m² gummering. Tryckfärgerna levererades av AB Tryckfärger-Gleitzmann.

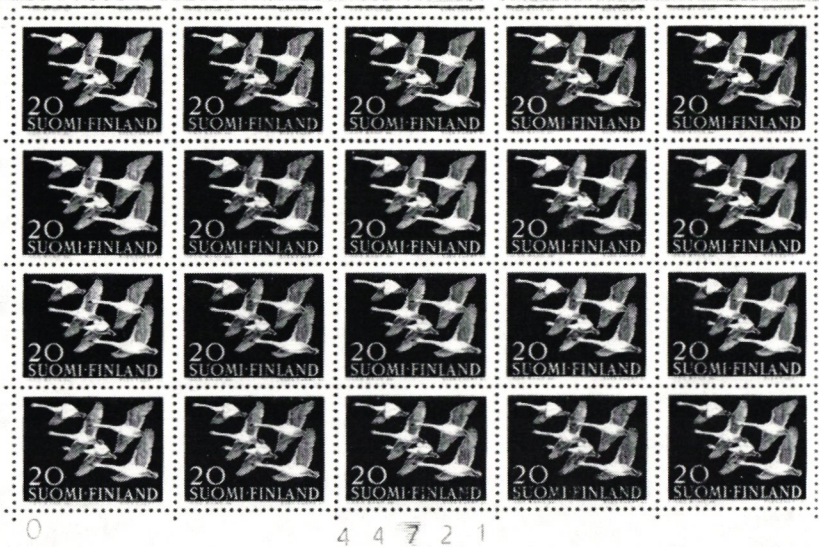
Den första tryckningen företogs med tryckcylindern för Sveriges 25-öresvalör och avsåg de färgprov, som bedömdes vid den nordiska post-sammankomsten i Göteborg i juni 1956. Samma cylinder användes till både de röda och blå färgproven men tryckningen skedde med olika pressar:

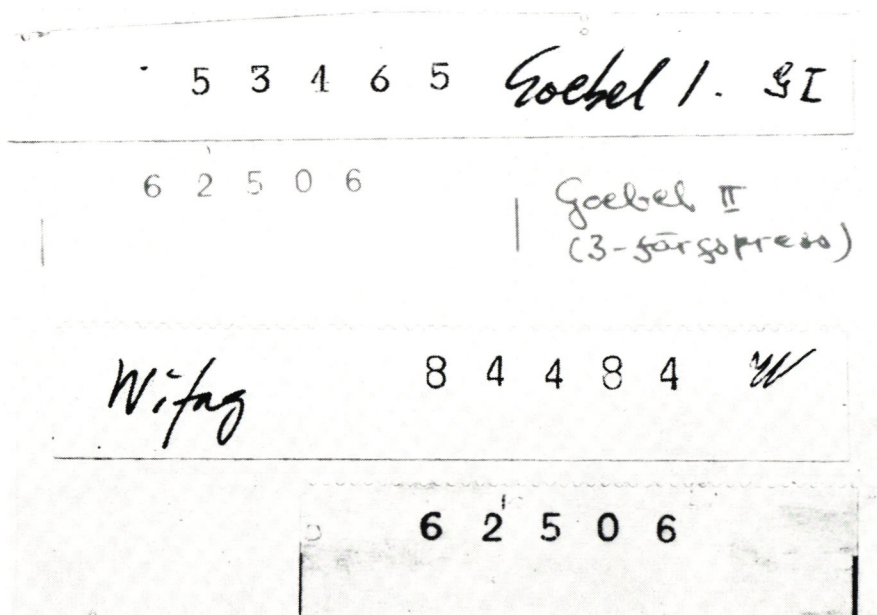

Färgprovark med prof. Olle Hjortbergs anteckning.

De röda färgproven trycktes i Goebelpressen (fyra olika nyanser) och de blå i WIFAG-pressen (fem olika nyanser). Provtrycksarken omfattar 120 märken och är tandade lodrätt. Röda provtryck förekommer dessutom otandade. På ett i Postmuseum förvarat ark (i röd färg) har antecknats: »Denna färg förordas. Olle Hjortberg» och är alltså tryckt i den godkända färgen för de lägre valörerna. Efter det att färgerna slutgiltigt utvalts den 15 juni 1956 visade det sig vara omöjligt att anskaffa den röda färg, som godkänts för de lägre valörerna. Nya färgprov fick därför tryc-

Undre delen av ett ark Finland 20 mk med instansade siffror »0» och »3» samt fem-siffrigt löpande nummer från pagineringsverket.

Pagineringsnummer hos Goebel - t.v. och WIFAG-pressen t.h.

kas med tillgängliga färger. Dessa framställdes i WIFAG-pressen i tre olika nyanser och åter användes den svenska 25-öres-cylindern. Dessa provtryck är alla lodrätt perforerade. De slutgiltiga färgerna är karminröd resp. ultramarin.

Då man löst besvärigheterna med den röda färgen kunde tryckningen börja den 3 september 1956. Den avslutades den 6 oktober och tog alltså fem veckor i anspråk.

Som förut nämnts tillverkades de svenska nordenfrimärkena i rullar och de övriga ländernas i ark. Arkens format är $25 \times 26,5$ cm. De lodräta marginalerna blev onaturligt breda (ca 5 cm), något som man tydligen reagerade för på Island eftersom dessa marginaler beskars efter leveransen till Island så att arken fick storleken $19,5 \times 26,5$ cm.

De tryckpressar, som användes till de olika valörerna, upplagor etc. framgår av nedanstående tabell. Undersökningen av de använda pressarna grundar sig på ett ganska litet material och uppgifterna i detta avseende kan alltså visa sig vara ofullständiga.

Land, valör	Första tryckn.-dag	Press ¹⁾	Upplaga
Danmark 30	14.9	G	10.000.000
60	17.9	W	3.750.000
Finland 20	25.9	G, W	5.000.000
30	24.9	G	5.000.000
Island 1.50	3.10	G	1.000.000
1.75	5.10	G	500.000
Norge 35	10.9	G	3.937.000
65	5.9	G	1.975.000
Sverige 25	5.9	W	20.923.900
40	3.9	W	3.975.900
			<hr/>
			40.860.900
			15.200.900

¹⁾ G = Gobelpressen

W = WIFAG-pressen

Speciella förstadagsstämplar användes i Danmark, Finland, Island och Sverige.

Utgivningsdag och förstadagsstämplar

Nordenfrimärkena gavs ut på Nordens dag den 30 oktober 1956. På grund av försening med leveransen ankom de danska frimärkena till Färöarna först den 6 november, vilket har ett visst intresse eftersom ögruppen i vissa sammanhang anses som ett sjätte nordiskt land (bl.a. är Färöarna liksom även Åland numera representerade i Nordiska Rådet). I alla de fem länderna utom Norge användes speciella förstadagsstämplar, i Sverige t.o.m. två olika.

I Danmark expedierades 61.510 förstadagsbrev. Förstadagsstämpeln är den vanliga permanenta använd i Köpenhamn. Dessutom avstämplades i Tórshavn på Färöarna ett antal förstadagsbrev den 6.11. Tórshavns vanliga datumstämpel kom till användning.

De finska förstadagsbrev avstämplades i Helsingfors med en specialstämpel tecknad av Toivo Toivola med de nordiska ländernas karta som motiv. Upplagan är inte känd. I sammanhanget måste varnas för den tredriga stämpel med texten »Mariehamn / 30/10 1956 / Nordens Dag», som framställdes helt privat av någon filatelist eller frimärkshandlare och påtrycktes brev från Mariehamn (frankerade med ett finskt 20 mk och ett

Svenskt specialkuvert vars bild makulerats av postverket.

svenskt 25 öres frimärke), som den 30.10 inlämnades till postkontoret för förstadagsstämpling. Stämpeln är helt inofficiell och har ingen som helst anknytning till posten. Dess enda uppgift torde ha varit att locka filatelister att köpa dessa förstadagsbrev, vilket också frankeringen visar. Samfrankering med ett finskt och ett svenskt frimärke är inte officiellt tillåtet men då det finska frimärket täckte portot (brevet är öppna och befordrades därför som trycksaker) dubbelt t.o.m. hade man inget att invända vid postkontoret i Mariehamn.

Isländska postverket lät avstämpla förstadagsbrev i Reykjavík med den vanliga förstadagsstämpeln utan speciell anknytning till nordensfrimärkena. Upplagan är okänd.

Antalet förstadagsbrev i Norge från dåvarande Postverkets frimerkeslag till samlare i Oslo var ca. 20.000. Ingen speciell förstadagsstämpel användes.

I Sverige slutligen avstämplades 67.616 FDC vid PFFS i Stockholm. Dessutom expedierades 9.200 försändelser den 30/10 från Postmuseum försedda med den specialstämpel, som användes den 30/10—4/11 med anledning av en i anslutning till Nordens dag anordnad utställning av nordensfrimärkena. Båda stämplarna har enligt uppgift tecknats av Arne Wallhorn.

Till förstadagsbrev framställdes en rik flora specialkuvert. Som ett kuriosum kan nämnas, att i Sverige användes kuvert med en avbildning i röd färg av 25-öresvalören. Detta föranledde svenska postverket att makulera denna avbildning med sicksacklinjer. Det är nämligen förbjudet att förse kuvert med färgbilder, som kan förväxlas med frimärken.

Nordenfrimärkena fick ett mycket gott mottagande av allmänheten. Även filatelisterna ansåg märkena ovanligt lyckade och de blev mycket populära. Detta avspeglades bl.a. av det stora antalet förstadagsbrev. Den svenska upplagan var en av de dittills största. Frammärkena slutsåldes också relativt snabbt vid postanstalterna.

Succén med 1956 års nordensfrimärken föranledde en ny framstöt från föreningarna Norden med anhållan om en ny serie till nästa Nordens dag 1961. Framställningen avsågs emellertid och först 1969 gavs det på nytt ut nordensfrimärken.

Källförteckning

Tryckta källor

Nordisk Posttidskrift, nr 6 1952, 2 1956, 1 och 4 1957

Posttryttaren 1960

Protokoll från föreningarna Nordens delegerademöten, i Reykjavík 1—3.6 1949, i Høsbjør 1—4.9 1950, i Reykjavík 26—28.8 1955

Protokoll från Nordiska postkonferenserna, i Stockholm 4—6.3 1949, i Köpenhamn 29—31.3 1951, i Finland 27.6—1.7 1951, i Oslo 21—23.4 1952, i Reykjavík 13—17.7 1953, i Köpenhamn 21—23.9 1954, i Helsingfors 10—14.9 1956

Protokoll från Nordisk Postsammankomst i Göteborg, 15.6 1956

Officielle meddelelser fra Post- og Telegrafvæsenet (Danmark), nr 41 1956

Post- och telegrafstyrelsens cirkulärsamling (Finland), nr 145 och 146 1956

Sirkulære fra Poststyret (Norge), nr 22 1956

Kgl. Generalpoststyrelsens allmänna cirkulär (Sverige), nr 282, 286, 296 och 309 1956

Otryckta källor

Förslagsskrivelse från svenska föreningen Norden till Kgl. Generalpoststyrelsen ang. utgivandet av nordensfrimärken 1951, den 3.3 1951

PM angående teckningsförslag till nordiska frimärken med gemensamt motiv (Sverige)

Förslagsskrivelse till Poststyret från den norska föreningen Norden ang. nordensfrimärkenas utgivningsdag, den 30.5 1956

Dessutom har informationer erhållits i brev från de olika ländernas poststyrelser och föreningen Norden.